

Johan Sandström

Att arbeta för ett stigmatiserat företag

Anställda med yrken som i sig inte är stigmatiserade men som arbetar för stigmatiserade organisationer är en negligerad grupp människor i arbetslivsforskningen. Dessa personer tvingas ofta att hantera det stigma som organisationen spiller över på dem, framför allt i relationer med ytligt bekanta. En respondent på ett krigsmaterieföretag säger: "Jag har varit med om att folk har vänt ryggen mot mig, när jag berättar var jag jobbar". I dessa möten blir jobbet, som ofta är en viktig del av en persons sociala identitet, något som måste hanteras med försiktighet. Artikeln handlar om hur dessa personer resonerar kring och i praktiken hanterar denna stigmatransfer. Den bygger på Erving Goffmans arbeten om stigma, på tidigare forskning om stigmatiserade yrken och på intervjuer med anställda vid ett krigsmaterieföretag och två företag i den pornografiska branschen.

Johan Sandström, ek dr, professor,
Miljöledning, Luleå tekniska
universitet
johan.sandstrom@ltu.se

Det som binder samman företag i branscher såsom vapen, pornografi, tobak, alkohol och kärnkraft är att de är stigmatiserade av delar av samhället. Enligt Hudsons (2008) kategorisering så lider de av ett *kärnstigma*¹, där stigmat har sitt ursprung i det som produceras, i kärnprocesserna och/eller hos kunderna (se även Devers m fl 2009, Hudson & Okhuysen 2009). Samtliga organisationer i samhället kan förstås stigmatiseras. De är, med Erving Goffmans ord, diskrediterbara. Det kan räcka med en skandal, men stigmatiseringen

Studien finansieras av Handelsbankens forskningsstiftelser. Tack även till de anonyma granskarna och till redaktören för värdefulla kommentarer.

¹ Stigma varierar med sociala sammanhang och situationer. Kärnstigma bör därför tolkas som något betydligt mer öppet än vad begreppet kanske tillåter. Tack till Anders Persson för att ha påtalat detta.

är då ofta av en temporär karaktär. Vad som kännetecknar organisationer med ett kärnstigma är att de, som en chef på ett krigsmaterieföretag uttryckte det, har "högre fallhöjd". Det är också dessa organisationer, och de som arbetar för dem som denna artikel behandlar.

Forskningen kring *organisatoriskt stigma*, till vilken Hudson hör, fokuserar huvudsakligen på organisationen. Där finns få ledtrådar om hur dess anställda hanterar det stigma som spiller över på dem. Här är litteraturen om *stigmatiserade yrken* till hjälp (*dirty work*; se Hughes 1951; Ashforth & Kreiner 1999; Dick 2005; Kreiner, Ashforth & Sluss 2006; Ashforth m fl 2007; Grandy 2008; Holmqvist 2009; Tyler 2011). Många stigmatiserade yrkesarbetare tvingas hålla en fundamental del av sin sociala identitet i *bakre regioner*; i *främre regioner* riskerar personen att hållas moraliskt ansvarig inför andra som inte håller med om att till exempel vapen eller pornografi är något vi borde tillåta eller reglera hårdare (Goffman 1972, 1974). Stigmatiserade yrkesarbetare, som Ghidina (1992) konstaterar, kan inte i samma utsträckning som andra förlita sig på etablerade diskurser där deras jobb har en positiv inverkan på deras sociala identitet. De befinner sig snarare i situationer där de "inte kan svara upp mot de identitetsvärden som värdesätts i samhället" (Persson 2012, s 121) och måste därmed utveckla olika sätt för att skydda sig från att bli förknippade med stigma relaterat till deras yrken.

Forskningen om stigmatiserade yrken fokuserar dock just på yrken och professioner, ofta på yrken som är svåra att dölja (till exempel renhållningsarbetare), och ofta på själva arbetsplatsen och på ett relativt begränsat socialt sammanhang. Fokus på yrken gör att själva organisationen i sig kan vara fri från stigma medan yrket inte är det. Fokus på arbetsplatsen betyder att relationer som är relevanta att analysera mestadels återfinns på jobbet, men att skapa en positiv och sammanhängande social identitet är inte begränsat till erfarenheter och situationer på jobbet. Det spänner över vidare sociala sammanhang än så (se Ashforth m fl 2007, Ulfsson & Flisbäck 2011).

Distinktioner mellan olika yrken och organisationer är viktiga bland annat för att det hjälper att identifiera vari själva stigma har sitt ursprung. Att jobba som ekonomiassistent eller marknadskommunikatör anses vanligtvis inte som stigmatiserade yrken, men att göra det för ett krigsmaterieföretag eller porrföretag gör att stigma förknippat med krigsmateriel och pornografi drabbar personen ifråga. Det blir en slags stigmatransfer som personen måste hantera, sitt icke-stigmatiserade yrke till trots. Den här artikeln handlar om dessa lönearbetare, vilka till stor del är förbisedda i arbetslivsforskningen. Frågan som utforskas lyder: Hur resonerar dessa lönearbetare kring det organisatoriska stigma som spiller över på dem och hur hanterar de detta i sociala situationer med ytligt bekanta och främlingar? Syftet med artikeln är att med hjälp av en Goffmansk begreppsapparat sätta ord på hur anställda i krigsmateriel- och porrföretag resonerar kring och i

praktiken hanterar sin organisations stigma, samt att belysa hur dessa lönearbetare eventuellt skiljer sig från dem med stigmatiserade yrken.

Studiens design och genomförande

Studien bygger till stor del på Goffmans arbeten kring stigma (framför allt Goffman 1972, 1973, 1974). De flesta studier om stigmatiserade yrken och organisatoriskt stigma refererar till Goffmans arbeten, oftast boken *Stigma* (Goffman 1972), men hans arbeten har sällan explicit integrerats i de teoretiska ramverk som väglett studierna (undantag: Ghidina 1992 och Dick 2005). Centralt för Goffman är att stigma ligger både i våra förväntningar och framträdanden, vilket gör att den strukturella och kulturella kontexten är relevant men att det är först i konkreta interaktioner människor emellan som stigmastyrningen aktualiseras. Förlitar man sig på Goffman så står en nyfikenhet för dessa sociala situationer i fokus. I sin Goffmaninspirerade studie av fyra lesbiska kvinnor, kallar Lindholm (2010) de sociala situationer där val mellan döljande och öppenhet aktualiseras för *dubbellivssituationer* (Goffman kallar dem för mixade eller blandade sociala kontakter). Lindholm betonar också att en sådan situation "är *socialt*, inte individuellt eller diskursivt bestämd" (Lindholm 2010, s 18; kursivering i original).

I syfte att bättre sätta ord på och förstå dessa situationer har Goffmans arbeten utgjort grund för den empiriska undersökningen i denna studie. De mest relevanta Goffmanska begrepp och teman som använts i studien utgörs av följande: moralisk karriär (för att fånga styrningen över tid); de egna, de visa och de normala (vilka aktörer som är centrala); sociala situationer med mixade kontakter; strategier för att dölja och avslöja samt försvars- och normaliseringsargument när stigmat väl är avslöjat.

Artikeln empiriska material utgörs huvudsakligen av intervjuer med anställda på ett krigsmaterieföretag verksamt i Sverige (fyra män och en kvinna inom marknad, produktion och kommunikation, på låg nivå till mellannivå i företaget, med olika antal år på företaget) och på två olika porrföretag verksamma i Sverige (fyra kvinnor, kontorsarbetare, hanterar ekonomi, order, lager och säljstöd, med olika antal år på företagen). Samtliga respondenter har intervjuats två gånger med ett intervall på tre till sex månader. Den första intervjun fokuserade på reflektioner över stigmastyrningen som sedan följdes upp i en andra intervju. De första intervjuerna med de totalt nio respondenterna var i snitt 55 minuter långa; uppföljningsintervjuerna i snitt 25 minuter. Nedan följer en introduktion till respektive bransch. Därefter ges en redovisning av studiens resultat som är baserade på relevanta begrepp ur Goffmans arbeten om stigma samt illustrerande utdrag från intervjuerna. Namn på respondenter är fiktiva.

Krigsmateriel och pornografi som något normalt och stigmatiserat

Det finns argument för varför krigsmateriel och pornografi kan anses som både icke-stigmatiserade och stigmatiserade branscher. Viktigt för denna artikel är dock att stigma oftast inte är långt borta i dessa branscher; att det är starkt kopplat till den kärnverksamhet som företag i respektive bransch bedriver. Vad gäller krigsmateriel så är acceptansen i praktiken stor i vårt samhälle. Baserat på siffror från Inspektionen för strategiska produkter (ISP) exporterade svenska krigsmaterieföretag krigsmateriel till ett värde av 13,7 miljarder kronor under 2010. Svensk vapenexport har stadigt gått upp sedan 2000 och vi är idag största vapenexportör i världen om vi räknar exportvärdet per capita. Den största delen av exporten går till våra nordiska grannar, andra EU-stater samt USA, men med på listan finns även länder såsom Egypten, Indien, Pakistan, Sydafrika, Saudiarabien och Thailand. Den svenska krigsmaterielindustrin sitter även djupt i vår kultur, från Nobel och framåt.

Krigsmaterielbranschen lider ändå av ett stigma till viss del. En av respondenterna i ett porrfföretag sa: ”Jag skulle däremot inte kunna tänka mig att jobba i vapenindustrin. [...] Där handlar det ju rent ut sagt om våld och att skada. Det här är ju liksom sex och kärlek”. Respondenterna från krigsmaterieföretaget tillstod även själva: ”Det är en väldigt kontroversiell bransch att jobba i”; ”folk vill helst se fred på jorden, och då är det liksom, då känner de kanske att det är, att genom att sälja vapen då stödjer vi kriget”; ”krig är ju fult” och ”Ja, det vet man ju vad de [som jobbar i branschen] gör. Ond, bråd död, det är ju vad de pysslar med”.

En ofta använd kategorisering av *smuts* (stigma kopplas vanligtvis till någon form av smuts) i arbetslivsstudier kommer från sociologen Hughes (1951) indelning av smuts i tre olika kategorier: fysisk, social och moralisk smuts. Fysisk smuts kommer ur en direktkontakt med till exempel avfall och avlidna. Social smuts handlar om en kontakt med dem som i sin tur betraktas som smutsiga, till exempel sjuka och kriminella. Moralisk smuts följer av att organisationen eller arbetet i sig ses som etiskt tvivelaktig/t, som i fallen med porrskådespelare, spådamer och skvallerjournalister, eller med företag i branscher såsom vapen, pornografi och tobak.

Användningen av de vapen som tas fram och säljs av svenska krigsmaterieföretag resulterar ibland i döda och lemlästade kroppar och i förstörd infrastruktur (fysisk smuts). Även om de som tillverkar krigsmateriel inte själva använder det så kopplas de ändå ibland samman med de som gör det, oavsett i vilket namn dessa aktörer agerar (social smuts). Starka känslor finns också gällande krigsmaterielindustrin och huruvida den ökar våldsanvändningen i världen och därigenom bör betraktas som etiskt tvivelaktig (moralisk smuts). Att arbeta för

ett krigsmaterieföretag innebär alltså att man riskerar att förknippas med olika typer av smuts.

I porrbranschen finns en liknande situation (se Östergren 2008). Det finns en viss acceptans i samhället för erotik och pornografi. Som en respondent uttryckte det: ”det finns ett intresse för det, och till och med Apoteket har börjat sälja sexleksaker så att... det är mycket mer öppet idag än det har varit. Det är ju ingenting konstigt med erotik på något sätt.” Men smutsen är samtidigt inte långt borta. Ett exempel som togs upp i en intervju var att djursex (tidlag) bara är olagligt om det rör sig om djurplågeri, vilket visats vara svårt att alltid bevisa. Andra exempel som nämndes var utnyttjandet av barn, att industrin är starkt patriarkalisk och att den av vissa upplevs som kvinnoförnedrande. Den som arbetar för ett porrföretag riskerar här att stigmatiseras när de tar i och hanterar produkter som anses som smutsiga i sig (till exempel diverse sexleksaker; fysisk smuts); när de förknippas med de personer som utför de smutsiga handlingarna (till exempel porrskådespelarna; social smuts) och när de förknippas med en bransch som är kontroversiell och av vissa bedöms som etiskt tvivelaktig (till exempel produktionsvillkor, barnpornografi och kvinnoförtryck; moralisk smuts).

Hur resonerar då lönearbetare i krigsmateriel- och porrföretag, vars yrken i sig inte är stigmatiserade, kring det stigma som organisationen spiller över på dem? Hur hanterar de stigmat? Nedan tas avstamp i den moraliska karriärens början, det vill säga när personen är på väg in i branschen.

Moralisk karriär

Goffman lanserar begreppet *moralisk karriär* där karriär ska förstås i bred mening som ”varje socialt element i varje människas väg genom livet” och där moralisk betonar ”den regelbundna följd av förändringar som karriären leder till för en människas personlighet och för den referensram ifrån vilken man bedömer sig själv och andra” (Goffman 1973, s 95). Begreppet, menar Goffman, har sina fördelar i att det både spelar på något personligt, min bild av mig själv, och något som har med min officiella ställning att göra. Begreppet rymmer även en dimension som fångar utvecklingen över tid. Det handlar om en socialiseringsprocess där personen först lär sig den inställning som samhället i stort har vad gäller vapen och pornografi och vad det innebär att förknippas med dessa branscher. Sedan kommer personen till insikt om att man själv stigmatiseras till följd av sitt jobb och vilka konsekvenser detta har för den sociala identiteten (Goffman 1972).

Samtliga respondenter i studien är medvetna om vilken bransch de ger sig in i (även om två av respondenterna från ett porrföretag först får reda på det vid anställningsintervjun), men detta är samtidigt inget som på något sätt är avgörande för varför man börjar arbeta i den. Branschen i sig är inget som vare sig

lockar eller avskräcker. Respektive företag trängde sig heller inte på utan verkar enbart försynt ha frågat ”du vet väl vad vi jobbar med för något?”. I stället är det starkaste skälet för att man börjar arbeta för företaget att *det är ett jobb* det handlar om. Kanske kan detta förstås mot att lönearbetet utgör ”den dominerande formen av arbete i vårt samhälle” (Persson 2012, s 125) och en anställning i sig gör att risken för social brännmärkning minskar.

Exempel på moraliska karriärer från krigsmaterieföretaget är å ena sidan Casper och David. De är uppvuxna med krigsmaterielindustrin som en naturlig del av deras lokalsamhälle, har inga dubier om branschen och det uppstår heller inget tvivel huruvida de ska arbeta för den eller inte. Deras sociala umgänge påkallar inte heller något stigma förknippat med branschen. Det är till viss del en icke-fråga. Å andra sidan finns Anna och Billy, som varken är uppväxta eller bor i ett lokalsamhälle präglad av krigsmaterielindustri. De kommer över tid fram till att stigma förknippat med krigsmateriel kan vara ett problem. I Billys fall baserar det sig på att själva organisationen förändras över tid och blir indragen i verksamheter som Billy ser som omoraliska. I Annas fall märks det genom en smygande insikt om vad hon egentligen gav sig in på.

Där Casper och David har krigsmateriel som en naturlig del av sina uppväxter beskriver Anna och Billy egentligen två olika moraliska karriärer. I Billys fall är graden av stigma i början låg, men växer över tid. I Annas fall är stigmat egentligen inte aktuellt i början då det inte var något som hon direkt funderade på (”jag har ett jobb”). Över tid, i takt med att hon får signaler från omgivningen om att hennes arbetsplats till viss del är socialt brännmärkt, så ökar graden av stigma. Efter några år sjunker den dock då hon plockar upp försvars- och normaliseringsargument från sina kolleger som retrospektivt hjälper henne att rättfärdiga, inför sig själv och andra, hennes val av arbetsplats (se avsnittet ”Att dölja eller avslöja”).

Det sker med andra ord en socialisering där hon över tid blir en av dem som jobbar på ett krigsmaterieföretag och där hon lär sig varför det till och med kan ses som något positivt. Det betyder inte att hon i alla lägen ser företagets kärnverksamhet som positiv, men från att i början ha varit en icke-fråga (”jag har ett jobb”) till att bli ett problem för henne personligen, så förskjuts det till att även bli ett problem för andra som har problem med branschen (”de får tycka som de vill; jag kan inte ändra på det”). Det finns starka skäl att anta att Annas moraliska karriär är ganska vanlig bland dem som arbetar för stigmatiserade organisationer (se även Ashforth & Kreiner 1999, Kreiner m fl 2006).

Till skillnad från litteraturen om stigmatiserade yrken finns det dock få tecken på att man egentligen identifierar sig som och svarar som en grupp på den stigmattransfer som sker. Det verkar ske en viss socialisering, men ingen av respondenterna kan komma ihåg att hanteringen av stigmat kopplat till respektive

bransch någon gång har diskuterats informellt över till exempel fikabordet eller tagits upp formellt av chefer eller kolleger. Även om lönearbetarna i denna artikel lyfts fram som en samhällsgrupp verkar de inte uppleva sig som "grupplika" eller svara på stigmat som grupp (som kanske är fallet i en del stigmatiserade yrken som tydligare kan identifiera sig med varandra; se till exempel Ashforth & Kreiner 1999, Kreiner m fl 2006, Tyler 2011, Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011).

Det finns också de som över tid bibehåller en inställning till branschen som bäst beskrivs som "jag bryr mig inte", en tydlig distansering från stigmat förknippat med branschen. Det är kanske tydligast hos de anställda i porrfilmretagen, till exempel Clara. Även om hon satte upp tydliga moraliska gränser för vad hon kunde tåla (inga barn, inga djur) så såg hon sig inte som delaktig i de produkter som distribuerades. En sorts indirekt distansering syns också i samtliga respondenters svar på vad de tycker bäst och sämst om i sina jobb. På plussidan återkommer möten med människor. Övriga aspekter som nämns är den internationella dimensionen i arbetet på krigsmaterielföretaget (att få resa, internationella kontakter), bra kontorstider, nära till jobbet, slipper röken på krogen (ett tidigare jobb). På minussidan nämns administration, långt att pendla och temporära händelser (en person man är sur på, ett projekt som inte gick så bra). Överlag torde dessa aspekter kunna gälla anställda i en rad andra branscher. Inget av det som nämns när arbetet ska värderas bär några spår av vapen eller pornografi.

Gemensamt för respondenterna är även att ingen egentligen verkar identifiera sig starkt med sitt jobb. Jobbet är något man jobbar med och inget man är (se även Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011). Belinda, som arbetar på ett av porrfilmretagen, nämner att hennes vänner ibland bryter den distans mellan arbetsliv och privatliv – mellan vad hon jobbar med och vem hon är – som hon själv vill upprätthålla. De brukar nämligen berätta för sina kompisar att hon arbetar på ett porrfilmretag. Det placerar Belinda i en situation där dessa personer har vad Goffman kallar ett informationsövertag på henne och där hon i den sociala situationen med andra måste hantera det faktum att det är ett *porrföretag* hon arbetar för. Hennes dilemma är att hon inte tycker att hon får en rättvis chans att visa sitt riktiga jag innan de får reda på var hon jobbar: "Jag vill att de ska lära känna mig först". Stigmat förknippat med organisationen (med yrket när det gäller stigmatiserade yrken; se Ashfort & Kreiner 1999, Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011) förknippas alltså med hur personen ifråga är.

De egna och de visa

Intervjuerna bekräftar till stor del att respondenterna i många sociala situationer måste hantera sin jobbidentitet i bakre regioner. Det som vanligtvis utgör en

viktig del av en persons sociala identitet ("vad jobbar du med?") blir något som i många sociala situationer måste tonas ner eller döljas på grund av det stigma som organisationen spiller över på personen ifråga. Bakom scenen kan dock personen, likt en skådespelare efter föreställningen, slappna av. Han eller hon är tillsammans med vad Goffman kallar *de egna* och *de visa*. De egna är de som delar stigmat, vilket till exempel kan handla om ens kolleger. De visa är personer som inte lider av stigmat men vars specifika situation har gjort att man känner till stigmat och samtidigt känner sympati för personen ifråga (Goffman 1972, s 36).

Här är det tydligt från intervjuerna att lönearbetarna i själva beslutet att ta anställning vid företaget står ensam, alternativt med sin partner, och i något fall med sin mamma. Ingen av respondenterna berättar att beslutet ändrats eller ens övervägts noggrannare till följd av partners eller mammans åsikter. Snarare upplevs ett starkt stöd från dessa, ofta med hänvisning till den betydelse som läggs på lönearbetet i vårt samhälle: "det är ju ett jobb". Bland övriga egna och visa som nämns återfinns kolleger, goda vänner och andra nära familjemedlemmar. Det finns dock ett fåtal exempel bland de nära och kära ("min bästa vän", "en systerdotter") som varken kan räknas som egna eller visa utan snarare som normala (i det här sammanhanget) då de starkt kritiserar personens val av företag.

Det ska även nämnas att det finns exempel där respondenterna faller för egna fördomar om vad man tror att vissa nära och kära tycker om vapen eller pornografi. Stereotypifieringen lever så att säga på båda sidor av interaktionen, vilket Goffman också övertygande visar i sina studier. En del bär till exempel på en stereotyp om att far- och morföräldrar har större problem med porrindustrin än vad yngre generationer har. I ett fall där en farmor till slut fick reda på var personen jobbar så bekräftades inte fördomen. Reaktionen var återigen att det var väl bra att personen hade ett jobb, men även att branschen i sig inte är mer eller mindre smutsig än någon annan. "Nämen, farmor!" utbrast Estelle som jobbar på ett av porrföretagen.

De egna behöver alltså inte inkludera alla i familjen, inte per definition, men *barnen* blir förr eller senare involverade. Åtta av nio respondenter i studien har barn, allt ifrån dagisålder till utflugna barn. Barnen är genomgående en mycket känslig fråga, men den hanteras olika av respondenterna. Risken att barnen på något sätt skulle lida av mammas eller pappas arbete, en slags andra vågens stigmatransfer, utgör den enda angivna anledningen till varför många skulle överväga att lämna sitt arbete. Barnen kräver också att föräldrarna använder olika strategier för att *dölja* eller *avslöja* var de arbetar, bland annat i relation till dagis och skolan, men även förstås till barnen. Man tenderar att berätta för de lite äldre barnen, men att hålla det hemligt för de lite yngre, även om skillnader mellan respondenterna finns här.

För att illustrera spännvidden så menar å ena sidan David (krigsmaterieföretaget) att man ska säga precis som det är: "ljuga och barnen, ljuga, då blir det

en uppfostringssak som blir helt fel”. Å andra sidan berättar Clara för sina barn om utvalda delar av vad hon gör: ”man har ju ganska renplockat på kontoret [...] det skulle kunna vara som om du klev in på kommunhuset”. Anna berättar om hennes sexåring som följde med på öppet hus på jobbet och frågade ”varför är det kanoner här?”. Dilemmat skulle inte existera för henne ”om jag jobbade på ICA, då skulle jag berätta för honom”, men nu väljer hon att dölja vad som egentligen produceras där hon jobbar. Med hennes fjortonåriga pojke var det mer att ”han är bara intresserad av att få komma hit och titta” (på vapnen), vilket också visar att vid krigsmaterieföretaget blev könsfrågan väldigt tydlig när det kom till barnen. Pojkar är teknikintresserade och vapen är spännande. Flickor syns knappt, om de inte som i Caspers fall handlar om hans dotter som har en pojkvän som i sin tur vill ”komma och titta på vapenfabriken”.

Med koppling till barn gav även Belinda (ett av porrföretagen) ett exempel när det gäller stigmat förknippat med porrindustrin. En tidigare kollega till henne som arbetade mot butikerna ville adoptera ett barn tillsammans med sin partner, men de blev nekade med hänvisning till att han arbetar för ett porrföretag. Han sade därför upp sig och historien satte djupa spår hos kollegerna. Det visade dem återigen hur pass intimt deras organisatoriska tillhörighet kan förknippas med hur de är som människor. Detta exempel får även utgöra en brygga mellan de egna/de visa och de – i det här sammanhanget – normala.

Möten med normala

Det kan finnas flera bakre regioner. Arbetsplatsen och hemmet är relevanta exempel, även om dessa rum snabbt kan förvandlas till främre regioner. Att göra, och att visa att man gör, i en främre region utgör en social situation präglad av *mixade* eller *socialt blandade kontakter* (*mixed contacts*), de ögonblick där stigmatiserade och normala möts i samma sociala situation (Goffman 1972, s 21; *dubbel-livssituationer* med Lindholms ord). I en Goffmansk, dramaturgisk anda är den som framträder på en scen som präglas av mixade kontakter vanligtvis beroende av någon form av *rollåtskillnad* och *publikåtskillnad* (Goffman 1974, se även Persson 2012). Att spela olika roller löses alltså av att man möter olika och för rollen mer överensstämmande publik.

De sociala situationer som Goffman exemplifierar med är ofta snabba och ytliga, och utspelas huvudsakligen i det offentliga livet, i möten med främlingar eller ytligt bekanta (1972, s 59). De är därför sårbara för stereotyper. De konkreta dubbellivssituationer som uppstår återfinns i samband med resor, föreningsliv, träning på gymmet, middagar och fester, dagis och skolan, möten med grannar, samt användning av e-post och mobil. Dessa situationer tvingar ofta respondenter att reflektera över huruvida de ska dölja eller avslöja var de arbetar. Situationen kräver någon form av stigmastyrning.

Samtliga respondenter ger konkreta exempel på sådana sociala situationer, men samtidigt är känslan hos de flesta att det nog handlar om relativt få exempel. Det finns till och med situationer där personen hade förväntat sig att det skulle dyka upp frågor och följdfrågor kring sitt jobb, men där så inte skett. Det finns även exempel på hur respondenterna genom aktiv stigmastyrning förebyggt eller motverkat att stigmat aktualiseras, bland annat genom att upprätthålla situationens ursprungliga fokus eller genom att på olika sätt se till att konversationen inte handlar om jobbet. En respondent från krigsmaterieföretaget berättade till exempel om det rolldilemma som potentiellt skulle kunna uppstå när barnen ska hämtas på dagis (personen oroade sig för detta). Å ena sidan vill personen framstå som en god och ansvarsfull förälder, å andra sidan kan det för vissa andra krocka med rollen att jobba som ”vapenhandlare” och därmed riskera att betraktas som en ”skurk” (personens egna ord).

Att dölja eller avslöja

De strategier som respondenterna i praktiken använder för stigmastyrning kan grovt delas upp i strategier där man döljer respektive avslöjar det faktum att man arbetar för ett krigsmateriel- eller porr företag. Den kanske mest innovativa strategin för att *dölja* står Belinda (på ett av porr företagen) för: ”Jag säljer plast, film och proteser”. Det är ingen lögn, men heller inte nära sanningen. Hon brukar även säga ”Nej, men jag jobbar på kontor med ekonomi och sådant” och nämner att ”Man hoppas ju då att, att det inte blir några följdfrågor”. Diana, också hon vid ett porr företag, ljuger ibland när hon säger att ”jag är dagisfröken”. Clara menar i stället att:

Jag brukar säga vad jag faktiskt gör. Jag stansar ordrar, tar emot ordrar, lägger upp nya kunder, kundtjänst, svarar på frågor kring fakturor. Det är ju liksom, som vilket vanligt kontorsjobb som helst, se till att det fungerar med logistiken, postgång, det är liksom såna saker. Sen vad det är vi skickar i paketen, det är inte så mycket det jag tänker på, det är artikelnummer, antal och pris för mig.

Casper vid krigsmaterieföretaget svarar vanligtvis på frågan vad han jobbar med att ”jag jobbar i produktion”. Skulle frågan tas vidare så blir det ”montageproduktion”, och ”är man begränsad i sitt vetande om montage, då stannar det där”. Billy menade dock att det var vedertaget att ”du börjar inte med: Jag jobbar med vapen”, men samtidigt menade han att ”jag svarar ju om folk frågar mig, men jag går ju inte aktivt ut och säger att, vad jag gör då”.

För att återkoppla till avsnittet om den moraliska karriären så är det tydligt bland respondenterna att det är yrkesrollen och de specifika arbetsuppgifterna

som utgör basen i den repertoar av styrningsstrategier för att dölja som respondenterna använder. Yrket (till exempel ekonomiassistent) och arbetsuppgifterna (till exempel bokföring, säljstöd etcetera) ger en positiv, eller åtminstone inte negativ, effekt på hur personen uppfattas. Organisationen, branschen och produkterna får inte samma utrymme.

När det kommer till att *avslöja* att det är med vapen eller pornografi man arbetar så betyder det oftast att en situation har lett till att den för situationen tagna rollen (personen är en medföljande, en medresenär, en vän, en förälder) till viss del brutit samman. Kompisens kompis visar sig vara en internationell vapenhandlare eller försäljare av porrfilmer, vilket sedermera kräver hantering. Här var ett vanligt resonemang att ”jag försökte i längsta lag, att, jag ville inte...”, men när det väl måste avslöjas så spretade sätten man gjorde detta på. Humor användes (se Kreiner m fl 2006, s 163–164; Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011, s 166) av till exempel Anna på krigsmaterieföretaget. I ett samtal med en främling i samband med en resa sa hon till slut med glimten i ögat: ”Ja, hur många [kanoner] vill du ha?”. Billy, som arbetar med företagets IT-lösningar, kunde även förkorta processen ibland: ”jag brukar avvärpa ganska omgående, att säga att jag jobbar med vapen, så att det brukar, jag gör bomber, brukar jag säga. [...] Så att det ska bli tyst sen”.

Konsumtion av alkohol var en återkommande anledning till varför relationen mellan roll och publik bröt samman. Alkohol dyker ofta upp i respondenternas berättelser om olika sociala situationer, vilket bekräftar att respektive bransch för vissa är känslig att prata om. Det handlar om vuxenfesten och diskussionen efter maten, när kaffet och konjakken kommer fram. Alkoholen framstår ibland som en medskapare av sociala situationer där branschens kärnstigma aktualiseras, dock inte alltid i en negativ ton. Branscherna är ju till viss del accepterade och stereotyper bekräftas långt ifrån alltid (”Nämen, farmor!”). Under påverkan av alkohol så handlade det ofta om att ställa frågor om produktutbudet och om det inte är möjligt att få köpa lite porrfilmer till ett billigare pris (”jag tror jag sålt till varenda granne i huset”, sa Clara) och om teknikinnehållet i ett krigsmateriel.

Väl avslöjat att det är vapen eller pornografi som personen jobbar med så iscensätts även olika *försvars-* och *normaliseringsargument* för att rättfärdiga arbetet. Bland de argument som respondenterna använde för att försvara eller ”normalisera” branscherna var att de är i stort sett accepterade (”annars skulle vi inte finnas”); historiskt har de alltid funnits; de skapar jobb; alla svenskar är, eller har, en del av det; just vår del är så liten och vi gör det ändå bättre än om någon annan skulle göra det (vapenföretaget producerar och säljer vapen mer ansvarsfullt än många konkurrenter; porrfilmetagen följer striktare regler än de gör i till exempel Brasilien); det just jag gör, min del i kedjan, är inte smutsig.

Ett försvarsargument som samtliga respondenter använde var att de hänvisade till de myndigheter som godkänner att deras produkter säljs. Respondenterna vid porrfilöretagen hänvisar till Svensk Filmindustri (SF) och deras censur: "Alla våra filmer går ju igenom, vi skickar ju till SF, alltså för granskning, och sen får vi ju svar från dem, om de godkänner eller inte" (regeringen avskaffade dock filmcensuren 2011). Respondenterna vid vapenföretaget hänvisar till ISP, som även har det Teknisk-Vetenskapliga rådet (TVR) till sin hjälp, och i mer känsliga fall kopplas även regeringen in (sedan 2010 finns även en ny myndighet, Försvarsexportmyndigheten). Dessa myndigheter verkar i respondenternas resonemang snudd på överta både det moraliska ansvaret och rollen som bärare av stigmat.

Det finns även drag av än mer positivt laddade argument genom att företagen och dess anställda hjälper människor på olika sätt. Detta känns igen från litteraturen om stigmatiserade yrken, där många yrken utför samhällsbärande uppgifter (se Kreiner m fl 2006, Ulfsson Eriksson & Flisbäck 2011). I vapenföretaget handlar det om att försvara mot angrepp från odemokratiska nationer och terrorister ("säljer inte det som vi säljer för att förstöra och kriga egentligen utan det är mest för att försvara"; "Sen lutar vi oss tillbaka, det är *försvarsmateriel*"). I porrfilöretagen handlar det om att hjälpa dem som vill ha ett bättre sexliv. Så pass accepterad verkar tillverkning och export av krigsmateriel vara i Sverige att när diverse företrädare och förespråkare för krigsmaterielbranschen tar till orda så heter det varken vapen eller krigsmateriel. Krigsmateriel (som finns med i Svenska Akademiens ordlista, SAOL) heter i stället försvarsmateriel (som inte finns med i SAOL) och krigsmaterieföretag heter försvars- eller säkerhetsföretag. I porrfilöretagen verkar man inte ha något emot att använda just begreppet "porr", men man använder mest begreppet "erotik" i tal och i kommunikationen på hemsidorna. Porr, eller pornografi (enligt SAOL sexuellt retande framställning i ord eller bild), låter onekligen mer obscen och smutsigare än erotik (enligt SAOL, sexuell kärlek, älskog).

Slutord

Syftet med artikeln har varit att med hjälp av framför allt Goffmans arbeten kring stigma öka den diskursiva medvetenheten om hur personer med (i sammanhanget) normala yrken men som arbetar för stigmatiserade organisationer (krigsmateriel- eller porrfilöretag) resonerar kring, och i praktiken hanterar, det stigma som spiller över på dem. Syftet har även varit att relatera detta till den mer etablerade litteraturen kring stigmatiserade yrken. Ett av studiens mest framträdande resultat är att yrket och de specifika arbetsuppgifter som utförs blir betydligt mer framträdande i respondenternas berättelser än den organisation, bransch och produkter som tydligare signalerar en koppling till själva kärnverksamheten och därmed till stigmat. Respondenterna betonar även att den yrkes-

roll man har är något man ”jobbar som” och inget man ”är” eller ”jobbar på” (se Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011, s 110–116). Det sker med andra ord en slags distansering från stigmat, men väl avslöjat att det är pornografi eller krigsmateriel som personen arbetar med så används också en rad försvars- och normaliseringsargument där stigmat tonas ner eller ifrågasätts.

Denna övergripande observation är i sig inte förvånande och den känns igen från litteraturen om stigmatiserade yrken. Människor tenderar även att förstärka de delar av sin identitet som framhäver en mer positiv bild av dem i sociala situationer. Vad som verkar skilja de lönearbetare som fokuseras i denna studie från dem med stigmatiserade yrken är att de till viss del är lika utsatta som många stigmatiserade yrkesarbetare, men de verkar inte ha samma känsla av att tillhöra en samhällsgrupp, ett kollektiv, som hotas och som kan hitta stöd i varandra i att hantera stigmat (se Kreiner m fl 2006, Tyler 2011, Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011). Det verkar inte finnas en känsla av gemenskap med andra i samma situation, inga gemensamma sätt att hantera stigmat. Sättet man döljer och avslöjar spretar mellan personerna i studien. Sätten man berättar, eller inte, för sina barn skiljer sig. Stigmat är inget man diskuterar kolleger emellan på fikaten, inget som arbetsgivaren, facket eller någon annan tar upp. Stigmastyrning blir mer en sak för varje berörd individ. Spretigheten i stigmastyrningen verkar mer vara deras öde.

Referenser

- Ashforth BE, Kreiner GE (1999): "How can you do it?": Dirty work and the challenge of constructing a positive identity". *Academy of Management Review*, 24 (3), 413–434.
- Ashforth BE, Kreiner GE, Clark MA, Fugate M (2007): "Normalizing dirty work: Managerial tactics for countering occupational taint". *Academy of Management Journal*, 50 (1), 149–174.
- Devers CE, Dewett T, Mishina Y, Belsito CA (2009): "A general theory of organizational stigma". *Organization Science*, 20 (1), 154–171.
- Dick P (2005): "Dirty work designations: How police officers account for their use of coercive force". *Human Relations*, 58 (11), 1363–1390.
- Ghidina MJ (1992): "Social relations and the definition of work: Identity management in a low-status occupation". *Qualitative Sociology*, 15 (1), 73–85.
- Goffman E (1972): *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Goffman E (1973): *Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltlivets sociala villkor*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Goffman E (1974): *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Grandy G (2008): "Managing spoiled identities: Dirty workers' struggles for a favourable sense of self". *Qualitative Research in Organizations and Management*, 3 (3), 176–198.
- Holmqvist M (2009): "Disabled people and dirty work". *Disability & Society*, 24 (7), 869–882.
- Hudson BA (2008): "Against all odds: A conceptualization of core-stigmatized organizations". *Academy of Management Review*, 33 (1), 252–266.
- Hudson BA, Okhuysen GA (2008): "Not with a ten-foot pole: Core stigma, stigma transfer, and improbable persistence of men's bathhouses". *Organization Science*, 20 (1), 134–153.
- Hughes EC (1951): "Work and the self". I: Rohrer JH & Sherif M (red): *Social psychology at the crossroads*. New York: Harper & Brothers.
- Kreiner GE, Ashforth BE, Sluss DM (2006): "Identity dynamics in occupational dirty work: Integrating social identity and system justification perspectives". *Organization Science*, 17 (5), 619–636.

- Lindholm M (2010): *Dubbelliv. Reflektioner om döljande och öppenhet*. Göteborg: Charlie by Kabusa.
- Persson A (2012): *Ritualisering och sårbarhet. Ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaktion*. Malmö: Liber.
- Tyler M (2011): "Tainted love: From dirty work to abject labour in Soho's sex shops". *Human Relations*, 64 (11), 1477–1500.
- Ulfsdotter Eriksson Y, Flisbäck M (2011): *Yrkesstatus. Erfarenhet, identitet och erkännande*. Malmö: Liber.
- Östergren P (2008): *Porr, horor och feminister*. Stockholm: Pocketförlaget.